

Burgerschapsonderwijs begint bij de schoolcultuur

Het begon allemaal bij een schoolleider die zich vertwijfeld afvroeg wat hij met burgerschap in de klas aan moest.

“Je wilt het niet tot één vak maken, maar juist dat het in de hele school zit. Maar hoe doe je dat nou, wat moet je ermee?”

Voor Stichting School & Veiligheid aanleiding om de praktische gesprekstool ‘Pas op de Plaats’ te ontwikkelen.



fotografie Hans Slegers

“Veel schoolleiders stemmen dus ook volmondig in met de claim dat burgerschaps- onderwijs ook in het klimaat tot uiting komt. Zij willen dit gesprek oppakken, maar worstelen met het ‘hoe’. Daarvoor is de gesprekstool ‘Pas op de Plaats’ ontwikkeld. Om een start te maken met dit gesprek.”



De gedachte van deze schoolleider onderschrijven we: burgerschap is ook geen vak, het begint bij de schoolcultuur. Het is niet eenvoudig te grijpen, maar met deze tool hebben we scholen een hulpmiddel in handen gegeven juist dit bepalende onderdeel van burgerschap op te pakken. Onder- tussen zijn er al veel verschillende scholen het gesprek gestart.

School & Veiligheid ondersteunt scholen primair in het bevorderen van een sociaal veilig klimaat. Het gaat daarbij in eerste instantie vaak om het aanpakken en tegengaan van onveiligheid en ongewenst gedrag. Waar we druk zijn met het ondersteunen van scholen in het omgaan met spanningen, polarisatie, pesten en andere narigheden, werd duidelijk welk gesprek door de waan van de dag in de verdrukking komt. Resultaat: lopen van brandje naar brandje en tussendoor op adem komen.

Energie

Wat er vaak nodig is, is een pas op de plaats. Een ankermoment waarin het team met elkaar in gesprek gaat. Vanuit een analyse van de praktijk, opnieuw de visie en waarden van de school onder de loep nemen en deze vertalen naar waarden en gedrag. Op die manier gaat het niet over onveiligheid aanpakken of voorkomen, maar over proactief een veilige oefenplaats vormgeven met elkaar. Een schoolomgeving waar we mogen vallen en opstaan, waar geleerd mag worden, waar meningen mogen schuren en die leerlingen voorbereidt op de samenleving.

Een sociaal veilige school is geen school waar onveiligheid ontbreekt. Het is een school waar zowel spanning en controverse een plaats krijgen, als een veilige haven met heldere waarden en normen. Zo kan er actief geoefend worden in omgangsvormen, basiswaarden, diversiteit, identiteit en democratie. Scholen zijn belangrijke ontmoetingsplaatsen. Juist de omgang met medeleerlingen die anders zijn of er andere denkbeelden op na houden, stelt leerlingen in staat een onderlinge verdraagzame houding te ontwikkelen. Geen gemakkelijke opdracht, maar wel één die energie geeft, is onze ervaring.

Het informele curriculum

Bij het versterken van burgerschapscompetenties van leerlingen zijn twee aspecten van onderwijs van belang: het curriculum én het pedagogisch klimaat op school. Burgerschap geef je niet alleen vorm in het onderwijsprogramma, maar breng je ook in praktijk. Kinderen leren meer van wat ze zien en ervaren, dan van wat ze horen. Waardenoverdracht en waardenstimulering vinden niet alleen mondeling en formeel plaats door kennisoverdracht, maar ook informeel en impliciet in de onderlinge omgang. Met andere woorden: als je leerlingen tolerantie en verantwoordelijkheid wil bijbrengen, dan ben je daarin zelf het voorbeeld. In alles wat je als leraar doet en laat geef je vorm aan burgerschapsonderwijs. Het pedagogisch-didactisch klimaat vraagt daarom aandacht.

Niet alleen wat ze leren, maar ook hoe ze leren, vormt leerlingen. Krijgen ze ruimte om mee te denken en mee te beslissen? Het actief meedoen, leert hen dat ze hun eigen omgeving kunnen beïnvloeden. Wordt zelfstandig werken benadrukt of ligt er juist veel nadruk op leren samenwerken in verschillende samenstellingen? Het zijn keuzes die van betekenis zijn voor burgerschapsvorming. Alle sociale interacties met medeleerlingen en leraren zijn contactmomenten die veel kansen bieden voor de ontwikkeling van burgerschap van leerlingen. Of je er nu bewust sturing aan geeft of niet, leerlingen leren gedrag en waarden aan en gaan bepaalde dingen 'normaal' vinden.



“Burgerschaps-
vorming, dat
doen we toch
al?!”

Veel scholen voelen dit ook aan. “Burgerschapsvorming, dat doen we toch al?!” In alles wat je doet en laat, het gedrag dat je als leraar voorleef, hoe je omgaat met pestgedrag in de klas en hoe je dat bespreekbaar maakt, vorm je de leerlingen. Veel schoolleiders stemmen dus ook volmondig in met de claim dat burgerschapsonderwijs ook in het klimaat tot uiting komt. Zij willen dit gesprek oppakken, maar worstelen met het 'hoe'.

Daarvoor is de gesprekstoel 'Pas op de Plaats' ontwikkeld. Om een start te maken met dit gesprek.

In gesprek over de school als oefenplaats voor burgerschap – gebruik van de tool

De eerste stap is om in kaart te brengen wat er allemaal al (ongemerkt) gebeurt in de school en waar aanknopingspunten liggen voor de school. Daarvoor is een tekening gemaakt waarbij vijf kernvragen in beeld zijn gebracht. De school is geen ommuurde plek die losstaat van de maatschappij. Ook leraren, leerlingen, ouders en andere professionals lopen dagelijks in en uit. Samen dragen zij bij aan de totstandkoming van een bepaald schoolklimaat. Ook bepaald de context vaak de accenten in beleid. Of je een heterogene of een homogene school bent, betekent of je diversiteit actief naar binnen moet halen om kinderen daar kennis mee te laten maken, of dat je het al binnen de school aanwezig hebt. De vijf vragen nodigen uit om bij deze zaken bewust stil te staan.

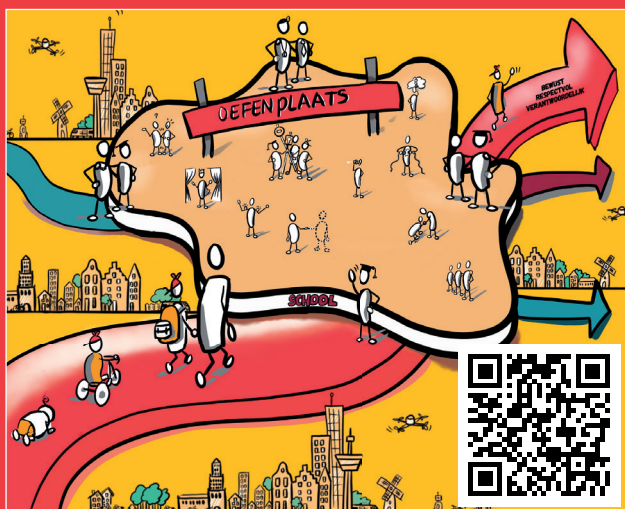
Dit is altijd een vruchtbaar gesprek. Zo kreeg een bestuurder opeens de openbaring dat dit voor de ene school in zijn bestuur heel anders was dan de andere. En dat hij dus niet van bovenaf een beleidsplan en aanpak kon schrijven voor al zijn scholen, zonder dit gesprek te voeren met de scholen in kwestie. Een overwinning! Want wij zeggen ook altijd: ondersteun als bestuur de scholen door tijd en ruimte te bieden en het op de agenda te zetten.



'Pas op de Plaats: in gesprek over de school als oefenplaats voor burgerschap'

De tool bestaat uit een gebruiksaanwijzing, één grote afbeelding met bijbehorende gespreksoefening, tien elementenkaarten, één bonuskaart en één slotkaart.

Je kunt 'Pas op de Plaats: in gesprek over de school als oefenplaats voor burgerschap' kosteloos downloaden op:
www.schoolveiligheid.nl/pasopdeplaats



Maar voor betekenisvol burgerschap moet elke school zijn eigen verhaal bouwen, te beginnen met die bouwstenen die al aanwezig zijn in de school. Die bouwstenen kan de school aanvullen met dat wat voor hun populatie van belang is.

Elementen van de schoolcultuur

Naast de eerste stap, zitten er tien 'elementenkaarten' in de tool. Dit zijn aanknopingspunten om in gesprek te gaan over schoolcultuur. Elke kaart heeft een korte inleiding en enkele vragen om met elkaar te beginnen. Het is leuk om te zien dat veel scholen het op hun eigen manier gebruiken; elke vergadering één kaart, of juist één intensieve studiedag.

De kaart 'samen vallen en opstaan' is één van mijn favorieten. Het levert vaak mooie inzichten op. Vaak zijn er leraren die aangeven dat ze hun leerlingen wellicht te veel pampieren, of vinden dat anderen dat doen. De school wil een veilige haven zijn voor de onrustige samenleving, een omgeving waar geleerd kan worden. Maar de wereld is geen harmonieuze plek waarin iedereen altijd respectvol is. We kennen allemaal pestgedrag in scholen. Een té veilige omgeving, waarin leerlingen ontzien worden, werkt niet voorbereidend voor zelfstandig functioneren in de maatschappij. Maar actief controversie laten binnenkomen waardoor kinderen zich niet oké voelen, is ook niet wenselijk. Het vraagt een zorgvuldige balans en een leeromgeving waarin een vangnet is. Dr. Sieckelinck (2017) van de Vrije Universiteit noemt het heel tekenend de aanwezigheid van 'airbags',

waardoor kinderen in 'gecontroleerde botsing' kunnen komen en veilig kunnen leren. Hoe richt je dat in als school? Leerlingen leren omgaan met ongemak en controversie die bij een diverse democratie horen.

De rode draad komt langzaam in zicht

Ook de kaart 'ik laat mezelf zien' is een goed voorbeeld van hoe de tool waardevolle gesprekken oplevert. Als leraar sta je op het podium; in hoeverre laat jij als leraar je kwetsbaarheid zien? Wat leren leerlingen als ze naar jou kijken? Leraren denken hier heel vaak verschillend over. Hoe objectief ze moeten zijn of juist hoe ze ook laten zien waar ze zelf mee worstelen. Het resulteert vaak in een gesprek over hoe veilige oefenplaats de school voor de leraren zelf is. Iliass El Hadioui (2016), docent en onderzoeker aan de Erasmus Universiteit en ontwikkelaar van de Transformatieve School, geeft aan dat we vaak focussen op het handelen in het klaslokaal, maar dat er ook veilige coulissen en kleedkamers moeten zijn bij een podium. Deze zijn steunend voor het podium als er een hoge mate van professionele feedback is in de coulissen en morele stimulans in de informele cultuur van de kleedkamers. In plaats van de norm 'gij zult perfect zijn', wordt de norm 'ik heb er ook moeite mee'.

'Pas op de Plaats' is natuurlijk niet het wondermiddel dat gelijk een oplossing biedt op de complexe vraag hoe burgerschap in de hele school te verankeren. Maar het start wel het gesprek, en het zorgt ervoor dat burgerschapsvorming niet alleen vertaald wordt naar (nieuwe) lessen

en activiteiten. Het helpt met elkaar te spreken over het alledaagse intrinsieke handelen in de school en hoe dit bewuster en doelgerichter in te zetten voor burgerschapsonderwijs. Ervaringen van scholen die het gebruikt hebben toont aan dat het enthousiasmeert, en dat leraren het fijn vinden deze gesprekken met elkaar te voeren en vaker te willen herhalen.

Fleur Nollet is werkzaam als *adviseur sociale cohesie* en *projectleider Burgerschap op de Basisschool bij Stichting School & Veiligheid*.

Zij ondersteunt basisscholen en voortgezet scholen in het bevorderen van een sociaal veilig klimaat. Ze ondersteunt scholen in het aanpakken en voorkomen van onveiligheid, spanningen en ongewenst gedrag en begeleidt scholen om te werken aan een veilige schoolomgeving; waar geleerd mag worden, waar meningen mogen schuren en die voorbereid op de samenleving. Waar onveiligheid niet ontbreekt, maar doordat er een veilige haven is met heldere waarden en normen kan er actief geoefend worden in omgangsvormen en omgaan met spanningen, lastigheden en controversie.

